

Towarzystwo Naukowe Płockie

dr Wioletta Żórawska

Jak czytać Norwida?

Refleksje na podstawie podręczników szkolnych w latach 1921-2010

Część I

Dzisiejszy odczyt ukazuje problem obecności wielkiego poety romantycznego w podręcznikach szkolnych odkąd wszedł do programów nauczania po I dekadę XXI wieku.

Szkoła jest głównym miejscem popularyzacji twórczości autora *Fortepianu Szopena*, więc od szkolnego czytania w dużym stopniu zależy jego recepcja w ogóle. Warto spojrzeć w szerszej perspektywie czasowej na kształtowanie się sposobów szkolnego czytania jednego z największych polskich poetów. Zajrzymy dziś na strony różnych podręczników szkolnych w ostatnim dziewięćdziesięcioleciu. Będzie to z konieczności przegląd skrótowy.

XX – lecie międzywojenne

Trudno mówić o szkolnej recepcji dzieł Norwida przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Jak podkreślają badacze, autor *Czarnych kwiatów* pozostał niemal nieznan.

W XX- leciu międzywojennym obecność Norwida w podręcznikach szkolnych nie byłaby możliwa bez uprzedniego włączenia jego tekstów w szerszy obieg życia literackiego. Spójrzmy na nieco szersze tło kulturowe epoki. W obszarze swojej prehistorii szkolnej recepcji dzieł pisarza mieszczą się edytorskie i popularyzatorskie działania Zenona Przesmyckiego, Tadeusza Piniego oraz prace pierwszych norwidologów. Publikacje utworów Norwida w „Chimerze”¹ wywołały swoistą lawinę edytorskich działań. Ważny etap

¹ Niepublikowane utwory Norwida Miriam ogłaszał w „Chimerze” (1901-1907); młodopolskie czasopismo artystyczne, projektowane jako miesięcznik, ale ukazujące się nieregularnie w Warszawie pod redakcją Z. Przesmyckiego (Miriam). Tu dokonano się rehabilitacja twórczości Norwida, głównie pod piórem samego

przywracania tego autora kulturze wyznaczają *Poezje wybrane*², opublikowane przez Miriamą.

Aby utorować drogę Norwida do programów i podręczników szkolnych należało najpierw przełamać stereotypy.

Zasadniczym osiągnięciem dwudziestolecia nie jest wprowadzenie wielkiej ilości tekstów Norwida do obiegu szkolnego, ale ukształtowanie spójnego (zawsze nieco schematycznego) obrazu jego twórczości i specyficznego mitu poety – a zatem tego wszystkiego, co składa się na model recepcji.

W licznych publikacjach poświęconych w latach 1915-1918 problematyce wychowania znajdujemy postulaty zmierzające do nadania mu charakteru narodowego i obywatelskiego³.

W programie nauczania przed reformą

Norwid jako autor szkolny w rozumieniu zapisu programu po raz pierwszy znalazł się na liście lektury uzupełniającej dla klasy VIII (najwyższej) zwanej też klasą piątą gimnazjum wyższego. Odnotowano w ówczesnym programie z 1921 r. hasło: C. Norwid, wybór liryk i nowel: *Czarne kwiaty, Garstka piasku, Ad leones, Bransoletka*. (Por. *Program gimnazjum państwowego*, dz. cyt., s. 37).

W programie nauczania po reformie

W drugiej połowie okresu międzywojennego nauczanie języka polskiego nabrało innego charakteru w wyniku reformy szkoły polskiej (tzw. jędrzejewiczowskiej) w latach 1933- 1939. Zgodnie z koncepcją wychowania państwowego szkoła powinna wyrabiać zamiłowanie do pracy dla dobra niepodległego państwa i wszystkich obywateli.

Ustawa o nowym kształcie szkolnictwa (uchwalona 11 marca 1932 r.⁴) wyraźnie wzmocniła pozycję Norwida w szkole. **Jego twórczość weszła do obowiązującego programu.** Utwory

redaktora; tom VIII (1904r.) w całości poświęcony został Norwidowi zaopatrzone przez wydawcę w przypisy rzucające sporo światła na życie poety i jego twórczość malarską.

² *Poezje wybrane z całej odszukanej do dziś spuścizny poety*. Ułożył i przypisami opatrzył Miriam, Warszawa 1933.

³ Pisze na ten temat m.in. F. Araszkiewicz, *Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w l. 1918-1932*, Wrocław 1972, s. 97.

⁴ Reforma weszła w życie r. szk. 1933/34; program 4-letniego gimnazjum ogłoszono drukiem 1934 r., zaś 2-letniego liceum w roku 1937.

dziewiętnastowiecznego poety tym razem znalazły się w dziale obowiązującym w klasie programowo najwyższej, to jest w klasie II liceum wszystkich typów.

W programie nauczania znalazło się hasło: „Idea narodu w twórczości Cypriana K. Norwida (lektura wybranych utworów)”⁵. Na liście lektur znalazły się: *Promethidion* (fragment), wybór poezji *Fortepianu Szopena* oraz (dramat) *Kleopatra* i (nowela) *Stygmat*.

Program sugerował, aby w czasie analizy utworów Norwida zwracać uwagę na motywy pracy i sztuki⁶, współbrzmiające z ówczesnymi hasłami i prądami ideowymi.

Program licealny poprzedzony kilkuletnią dyskusją **wchodził w życie w roku 1937/38**, zatem pierwszy rocznik, który został objęty kształceniem w klasie II liceum zreformowanej szkoły to ci, którzy mieli poznawać *Promethidiona* u progu wojny.

Jeszcze raz na procesie recepcji dzieł Norwida miała odcisnąć się legendarna „nie-wczesność”.

W podręcznikach przed reformą szkolną

W jaki sposób przedstawiano twórczość Norwida w podręcznikach – jako lekturę nadobowiązkową?

Na szczególną uwagę zasługuje *Literatura polska XIX wieku* Manfreda Kridla⁷. Wiktor Czerniewski stwierdza, że w latach 1926-1937, zatem aż do wejścia w życie nowych programów dla liceów, podręcznik ten miał faktyczny monopol⁸. *Literatura polska XIX wieku* obejmowała całość dziejów piśmiennictwa narodowego w latach 1795 – 1934. Liczyła 1360 stron, składała się z pięciu części⁹.

⁵ Program nauki w liceum ogólnokształcącym. *Język polski. Wydział humanistyczny (projekt)*, Lwów 1937.

⁶ Por. S. Frycie, *Z dziejów recepcji...*, dz. cyt., s. 18.

⁷ Por. W. Czerniewski, Wł. Słodkowski, *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego w klasach licealnych*, Warszawa 1960; W. Szyszkowski, *Literatura jako przedmiot nauczania w szkole średniej (Zarys historyczny)*, [w:] *Metodyka nauczania języka polskiego w szkole średniej*, pod red. W. Szyszkowskiego i Z. Libery, Warszawa 1968, s. 31; J. Marchewa, *Nauczanie literatury ...*, dz. cyt., s. 47-48; S. Frycie, dz. cyt., s. 59; I. Wasiak, dz. cyt., s. 150-151; J. Starnawski, dz. cyt., s. 129.

⁸ Por. W. Czerniewski, *Wartości dydaktyczne podręczników historii literatury*, [w:] W. Czerniewski, Wł. Słodkowski, *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego ...* dz. cyt., s. 74.

⁹ Czytamy u W. Czerniewskiego, *Wartości dydaktyczne podręczników historii literatury...*, dz. cyt., s. 74-75. M. Kridl, *Literatura polska wieku XIX. Podręcznik szkół średnich*, Warszawa, Arct. Warto wyszczególnić każdą z części: a) cz. I. *Od trzeciego rozbioru do wystąpienia A. Mickiewicza (1795 – 1822)*, wyd. I 1925, wyd. II 1928, wyd. III 1929, wyd. IV 1930, wyd. V – 1931;

b) cz. II, *Od wystąpienia Mickiewicza do powstania listopadowego (1822- 1830)*, wyd. I 1925, wyd. II 1927, wyd. III 1928, wyd. IV 1930, wyd. V 1931, wyd. VI 1934;

c) cz. III, *Literatura na emigracji*, wyd. I 1926, wyd. II 1928, wyd. III 1930, wyd. IV 1931;

d) cz. IV *Literatura w kraju po r. 1830*, wyd. I 1929, wyd. II – 1930;

Interesuje nas (ze względu na obecność Norwida) część IV *Literatura w kraju po r. 1830* . Manfred Kridl zaproponował uczniom i nauczycielom wizerunek Norwida-nowatora. Unikając jakichkolwiek ideologicznych zawężeń. Starał się przedstawić to, co według niego w utworach poety najważniejsze – walkę o wartości artystyczne. Proponował model obcowania z tekstem oparty przede wszystkim o kryteria artystyczne. Autorowi *Krakusa* Kridl poświęcił rozdział II zatytułowany *Cyprian Norwid* ¹⁰. W *Uwagach wstępnych* ¹¹ objaśnił trudność wpisania dzieł autora *Promethidiona* w paradygmat historii literatury XIX wieku, zwracając uwagę na artystyczną innowacyjność pism Norwida.

Norwid Kridla jest więc przede wszystkim śmiałym reformatorem polskiej liryki i myślicielem poszukującym dla nowych idei nowych form artystycznego wyrazu. Taki obraz wyłania się zarówno z zamieszczonego w podręczniku biogramu pisarza, jak i obszernego zestawu jego utworów. Zamieszcza liryki, poematy i prozę artystyczną (m.in. *Ad leones* i *Czarne kwiaty*) – zgodnie z zaleceniami zawartymi w wykazie lektury uzupełniającej programu nauczania z 1921 r. Pojawiają się zarówno utwory wczesne, jak i późniejsze. Prezentując je uczniom autor za każdym razem zachęca jednak do odkrywania myślowej i językowej oryginalności autora *Quidama*.

Nie ulega wątpliwości, że Kridl zamieścił w podręczniku wyrazistą sylwetkę Norwida-nowatora, mocno osadzoną w reprezentatywnym wyborze jego utworów.

W podręczniku gimnazjum zreformowanego

Po reformie jędrzejewiczowskiej wyszło dwutomowe, obejmujące całe dzieje polskiej literatury wydanie *Zarysu dziejów literatury polskiej i języka polskiego*, t.2 (część II) *Literatura polska dla klasy II liceów ogólnokształcących) Od wielkiej poezji emigracyjnej do literatury nowego państwa polskiego*, Lwów (tom I – 1938, tom II – 1939), przeznaczone dla dwóch klas liceum.

Ze względu na obecność Norwida interesuje nas tom drugi *Zarysu*. Podręcznik skoncentrował materiał nauczania wokół kilku twórców: Słowackiego – 41 stron,

e) cz. V, t.1. *Główne prądy literatury europejskiej. Okres pozytywizmu*. Wyd. I 1931, wyd. 2- 1933;

f) cz. V, t.2, *Młoda Polska*, wyd. I 1933.

¹⁰ Cz. IV *Literatura w kraju po r. 1830*, wyd. I 1929, w rozdziale II *Cyprian Norwid* autorowi poświęcono (s.11-47) – 36 stron druku; wyd. II 1930 – rozdział II od s. 11-62 (51 stron druku), wydanie skrócone t. 2, (1934) – rozdział XI, s. 179- 209, ogółem 30 stron druku.

¹¹ Dz. cyt., s. 11-12.

Mickiewicza – 40, Krasińskiego – 16, Wyspiańskiego – 11, Norwida - 9, Żeromskiego – 5¹².
Norwid wciąż zatem zajmował miejsce stosunkowo skromne.

Synteza Kleinera z powodu wybuchu wojny nie zdążyła zadomowić się w obiegu szkolnym. Autor prezentował Norwida jako jedyne przedstawiciela młodszej generacji romantycznej, którego stać było na dalsze i samoistne stąpanie po szlakach wieszczów. Kleiner upowszechnia mit artysty wykluczonego¹³. Poetę, myśliciela, malarza, rysownika i rzeźbiarza nazywa jedną z najtragiczniejszych osobistości w literaturze świata¹⁴. Stosując się do zaleceń programowych, Kleiner – w zwięzłym wykładzie – omawia Norwidową koncepcję pracy i piękna; zwraca przy tym uwagę na punkty styczne i rozbieżności estetycznych poglądów Norwida z przekonaniem przedstawicieli romantyzmu. Czytamy, iż autor *Czarnych kwiatów* był romantykiem w kulcie twórczego piękna, ale przeciwstawiał się romantycznemu unoszeniu piękna w strefy obce codziennemu życiu. Ponadto głosił – podkreśla Kleiner – wraz z kultem artyzmu kult pracy. Ideałem poety był rzemieślnik artysta jako połączenie produktywnego wysiłku z kształtowaniem piękna. Jako pierwszy Norwid rozumiał wartość sztuki ludowej, bowiem dotąd w Polsce doceniano ją tylko w poezji. Pracę uznawał ją za najistotniejszy czynnik życia ludzkiego, ale rozumiał ją na swój sposób. Oczekiwał nierozzerwalnego złączenia w pracy użyteczności i piękna. Jak czytamy w podręczniku, autor *Promethidiona* oddalał się bardzo od utylitaryzmu bogaczącej się Europy, sądził, że praca musi być podnosząca moralnie, tylko wtedy stanowić może pracę w „pocie czoła”, o jakiej mówi *Pismo święte*. Jest to praca raczej rzemieślnicza niż „zmechanizowana”, fabryczna. Jak pisze Kleiner, katolicyzm pozwalał poecie patrzeć z pozycji „człowieka wiecznego” - narodowość, polskość dopiero w związku z katolicyzmem nabiera dla niego walorów najwyższych.

Nie zabrakło w wykładzie badacza refleksji dotyczącej wartości artystycznych liryki Norwida. Autor podręcznika poświęcił uwagę wartości słowa, wydobywanej przez poetę za pomocą zabiegów etymologicznych oraz niezwykłych i trudnych metafor. Badacz podkreśla intensywność wyrazu osiąganą zarówno dzięki zabiegom typograficznym, jak i stylistycznym; zwraca uwagę na poezję przemilczeń, którą postrzega nie tylko jako metodę artystyczną, lecz także jako odbicie koncepcji świata¹⁵. Nie analizując utworów Kleiner wymienia jedynie tytuły dzieł, w których pisarz osiągnął „ostateczny” kształt artystyczny: *Fortepian Szopena, Pompea, Bema pamięci żałobny- rapsod, Garstka piasku, Stygmat*¹⁶.

¹² J. Marchewa, dz. cyt., s. 70.

¹³ Por., Dz. cyt., s. 146.

¹⁴ Dz. cyt., s. 151.

¹⁵ Dz. cyt., s. 151.

¹⁶ Dz. cyt., s. 154.

Komedie Norwida *Miłość czysta u kąpeli morskich* i *Noc tysięczna druga* zawierają niespodziewany wdzięk i lekkość – odnotowuje Kleiner.

Reasumując, Norwid w dwudziestoleciu międzywojennym, co należy mocno podkreślić, uzyskał status autora z obowiązującej listy lektur w programie nauczania po reformie jędrzejowiczowskiej. Ale włączony został też w dyskusję wokół ideału wychowania państwowo- obywatelskiego. W podręcznikach do nauczania literatury ukazany interesująco, chociaż proporcjonalnie przeznaczono mu mniej miejsca niż pozostałym wieszczom romantyzmu. Niestety pozycja autora *Czarnych kwiatów* jako autora obowiązującej lektury szkolnej nie umocniła się wystarczająco. Bowiem z powodu wybuchu drugiej wojny światowej zaledwie jeden rocznik licealistów objęty był nauczaniem według założeń programu zreformowanej szkoły¹⁷.

Marksistowska ocena Norwida

Po 1945 roku oświata stała się częścią wielkiego projektu przebudowy świadomości społecznej, narzędziem w rękę totalitarnej władzy. Szkoła miała wychowywać młodzież w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu proletariackiego, moralności socjalistycznej i aktywności społecznej. Literaturze wyznaczono rolę artystycznego zwierciadła tych procesów dziejowych, które zwiędził ustrój socjalistyczny¹⁸.

W ocenie Michała Głowińskiego w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych ograniczenia przedmiotowe w nauce o literaturze były niewyobrażalne¹⁹. Cały dorobek kulturalny ludzkości podzielono na dwa nurty: postępowy i wsteczny. Uznano, że tylko ten pierwszy zasługuje na uwagę. Wobec autorów uznanych za nie dość postępowych stosowano mechanizmy kulturowego wykluczenia (do grona wykluczonych trafili m.in. Krasiński i Norwid). Autor *Fortepianu Szopena* prezentowany w ideologicznym gorsecie był „źle obecny” zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym. Pewną poprawę przyniosły dopiero lata 60.

¹⁷ Pierwszy rocznik objęty kształceniem w II klasie liceum, z obowiązkową lekturą Norwida to 1938/39 r.

¹⁸ O tym pisze m.in.: W. Szyszkowski, *Literatura jako przedmiot nauczania w szkole średniej. (Zarys historyczny)*, [w:] *Metodyka nauczania języka polskiego*, pod red. W. Szyszkowskiego i Z. Libery, Warszawa 1968, s. 35-36.

¹⁹ M. Głowiński pisze o ograniczeniach dotyczących wszystkich okresów literatury polskiej, nawet staropolszczyzny. Por. *Polonistyczne drogi do niezależności*, [w:] *Wiedza o literaturze i edukacja. Księga referatów zjazdu polonistów*, Warszawa 1995, s. 37.

Obowiązywał wówczas podręcznik Kazimierza Wyki *Historia literatury polskiej. Część I Romantyzm*. (Warszawa 1952 – następne wydania do roku 1954). Książkę wycofano dopiero w roku 1968.

Wśród liryków utwory *Bema pamięci żałobny-rapsod*, *Fortepian Szopena*, *Do obywatela Johna Brown*, *John Brown* oraz jeden wiersz nowy – *Żydowie polscy*²⁰.

Podręcznik Wyki – wskazuje Przemysław Dakowicz – dość jednoznacznie wpisywał się w obowiązujący w socrealizmie model posługiwania się tradycją literacką nie jako „samoistną siłą inspirującą, lecz zbiorem dzieł i przykładów, wśród których można wybierać dowolnie i które można prawie dowolnie interpretować”²¹.

Jak podkreśla Inglot, opracowanie to broni Norwida przed unicestwieniem. Obrona ta miała jednak swoją cenę. Wyka zgodził się na działanie narzucone przez komunistów w ramach systemu weryfikowania tradycji²². Wybitny znawca autora *Czarnych kwiatów*, zastosował wobec niego metodę „wielkiej socjologii i dialektyki”.

S. Jerschina, Z. Libera, E. Sawrymowicz *Historia literatury polskiej okresu romantyzmu dla kl. X*

Kolejny podręcznik *Historia literatury polskiej okresu romantyzmu dla kl. X*. S. Jerschiny, Z. Libery, E. Sawrymowicza²³ stanowił nowy etap Norwidowej obecności w szkole. Przetrwał on na rynku wydawniczym ponad dwadzieścia lat²⁴ – opracowany na nowo i dostosowywany do kolejnych programów nauczania – i cieszył się niezwykłą popularnością. Opracowany przez Stanisława Jerschinę rozdział XIII, zatytułowany został *Cyprian Norwid*. Istotną zmianą jest omówienie Norwida w osobnym rozdziale (podobnie jak Mickiewicza czy Słowackiego) oraz poświęcenie mu 17 stron – ponad dwukrotnie więcej niż w podręczniku Wyki.

Jak zauważa Inglot, autorzy nie nadużywali jednak nowomowy, zaś w kolejnym wydaniu podręcznika z 1957 r. zredukowali ją niemal do zera.

²⁰ Pisze o tym M. Inglot, *Cyprian Norwid w oczach marksistów...*, dz. cyt., s. 83.

²¹ Dz. cyt., s. 172.

²² P. Dakowicz, *Lecz ty spomnisz wnuku...*, dz. cyt., s. 170.

²³ S. Jerschina, Z. Libera, E. Sawrymowicz, *Historia literatury polskiej okresu romantyzmu. Podręcznik próbny dla kl. X*, Warszawa 1956. Wydanie I Warszawa 1957 (kolejne wydania w latach następnych do 1967r.), Por. *Bibliografia metodyki nauczania...*, dz. cyt., s. 485.

²⁴ Por. H. Gradkowski, *Zygmunt Krasiński – dzieje recepcji...*, dz. cyt., s. 293. Autor informuje o korzystaniu z podręcznika trzech autorów w tworzonych w tamtych latach studiach nauczycielskich, a także liceach pedagogicznych i liceach wychowawczyń przedszkoli

Ten sam proces zmiękczenia ideologii dotyczył sposobu wartościowania Norwidowej wizji świata i człowieka.

Najmniej zmian dotyczyło zestawu tekstów.

Wciąż proponowano uczniom utwory: *Bema pamięci żałobny-rapsod*, *Do obywatela Johna Brown*, *John Brown*, *Fortepian Szopena* i *Żydowie polscy*. W wydaniu dziesiątym (1964) pominięto wiersz *John Brown*. Skąpo wypadła ilustracyjna oprawa rozdziału XIII.

Każdy utwór został opatrzony komentarzem prowadzonym według powtarzającego się schematu: temat utworu, kontekst historyczny, forma artystyczna dzieła, budowa, obrazowanie poetyckie, wymowa. Interpretacje podręcznikowe uczyły linearnego omawiania tekstu, utrwały podział na tzw. „wartości ideowe” i „wartości artystyczne”. W komentarzach do utworów dominują te pierwsze.

Omówienie walorów twórczości Norwida i jego znaczenia zajęło blisko dwie strony. Uczeń dowiadywał się o zwięzłości stylu poety, twórczym traktowaniu tworzywa językowego, czego wyrazem są liczne neologizmy, działania w obrębie semantyki. Jerschina podkreślał skłonność poety do posługiwania się aforyzmem. Wskazano na trafne sformułowania tego autora, które często przywoływane są jako motta utworów literackich, cytowane w przemówieniach, a także w rozprawach naukowych. Jako charakterystyczną, rozpoznawalną cechę utworów podawano przemilczenie. Ponadto podkreślano plastyczną obrazowość, muzyczność utworów autora *Czarnych kwiatów*. Znaczenie Norwida upatrywano w ogromnej artystycznej wartości większości jego dzieł, podkreślono jego wybitność. Słabością podręcznika był niewątpliwie brak poleceń, pytań i kontekstów sterujących lekturą. Nie ma w nim niczego, co pomagałoby uczniowi w samodzielnej lekturze utworów, prowokowało do indywidualnego odkrywania głębi dzieł literackich. Uczeń otrzymuje gotowe propozycje interpretacji liryki bez jakiegokolwiek sugestii skłaniającej do postawy indywidualnego odbioru. Nie pisano, że twórczość Norwida wyrasta z chrześcijańskiego światopoglądu.

Integralny wizerunek Norwida w kolejnym podręczniku trzech autorów:

Eugeniusz Sawrymowicz, Stanisław Makowski, Zdzisław Libera *Romantyzm. Podręcznik literatury dla klasy II szkół średnich*

Powiedzmy od razu: podręcznik wymienionych autorów przełamuje obowiązujące dotychczas (złe) wzory; omija zarówno retorykę marksistowską, jak i marksistowską metodologię czytania literatury. Proponowany w nim wizerunek Norwida – choć nie wolny

od uproszczeń – jest mocno osadzony w ówczesnej norwidologii. Wyraźnie poszerzono zarówno zestaw tekstów, jak i kontekstów ich lektury, dążąc – na tyle, na ile było to wówczas możliwe – do integralnego modelu czytania pism poety²⁵.

Prezentacji autora *Fortepianu Szopena* podjął się Zdzisław Libera (na 50 stronach). Zamiar ukazania integralnej sylwetki pisarza odnajdujemy już na poziomie kompozycji. Całość materiału podzielona jest na podrozdziały, które obejmują zarówno biografię artysty, jak i wszystkie trzy uprawiane przez niego rodzaje literackie. W miejsce marksistowskiej etykiety „wstecznicwa” pojawiają się określenia: „twórczość przepojona głębokimi treściami filozoficznymi, wyróżniająca się wielkimi walorami artystycznymi, kontrowersyjna”²⁶, „jedno z największych osiągnięć poezji i najciekawszych zjawisk literackich”, „w Norwidzie widzimy poetę na wskroś oryginalnego, nie dającego się uchwycić w siatkę zwykłych terminów i pojęć z historii literatury”, „poeta myśli, twórca liryki intelektualnej”, „rzecznik humanizmu i humanitaryzmu”²⁷. Zarówno biografia jak i zestaw utworów wyraźnie nawiązują do przedwojennego podręcznika Manfreda Kridla i jego prób wprowadzenia do szkoły optymalnego wizerunku poety.

Pojawiają się wiersze: *Pióro*, *W Weronie*, *Czasy*, *Bema pamięci żałobny-rapsod*, *Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie*, *Do obywatela Johna Brown*, *Klaskaniem mając obrzękle prawice*, *Żydowie polscy*, *Fortepian Szopena*, *Święty-pokój*, *Moja piosnka [II]*, *Daj mi wstążkę błękitną*, *Polka*, *Pielgrzym*, *Larwa*, *Nerwy*, *Czułość*, *Język ojczysty*, *Ciemność*).

Szczególnym znakiem wysiłku optymalizacji czytania poety jest śmiały pomysł zastąpienia komentarza odautorskiego fragmentami wypowiedzi znanych badaczy. Odważną innowację stanowią przywołane różnorodne odczytania tych samych części utworów. Autor zwraca uwagę na fakt, że pełne spektrum interpretacji utworu jest otwarte – może pomieścić wiele głosów.

Libera inspirował uczniów do samodzielnego stawiania hipotez interpretacyjnych, a także do dyskusji o tekście na podstawie opublikowanych ustaleń badawczych. Uderza staranność edytorska (zamieszczono motta wierszy z objaśnieniami, daty napisania oraz publikacji utworów, podaje się dodatkowe informacje dotyczące pierwotnej wersji tytułu itp.²⁸).

²⁵ E. Sawrymowicz, S. Makowski, Z. Libera, *Podręcznik literatury polskiej dla klasy II szkół średnich*, Warszawa 1978 (wydawany w latach 1978–1985). Korzystam z siódmego wydania z 1985 r.

²⁶ Dz. cyt., s. 447.

²⁷ Dz. cyt., s. 497-498.

²⁸ E. Sawrymowicz, S. Makowski, Z. Libera, *Podręcznik literatury...*, dz. cyt., s. 452. Podaje się o wierszu *W Weronie* dane informujące o drugiej redakcji tekstu *Nad grobem Julii Capuletti w Weronie*. Powstał w czasie

O integralnym charakterze proponowanego wizerunku Norwida przekonuje też uwzględnienie jego religijności. Autor pisze o nasyceniu twórczości pisarza ideałami etyki chrześcijańskiej opartej na zasadach dobra i prawdy. Stara się także uchwycić pełnię zasadniczych elementów poetyki Norwida. Pisze o milczeniu, paraboliczności, aluzyjności i roli symbolu, wskazuje na szeroko rozumianą wieloznaczność języka poety, na archaizację języka, stosowanie neologizmów, odwołania do różnych znaków kultury (antyku, Biblii, literatury i sztuki, historii). Co więcej, odsyła do wszystkich najważniejszych wydań pism poety i opracowań o jego twórczości²⁹. Wskazuje się 13 opracowań powojennych poczynając od publikacji z roku 1948³⁰ po rok 1973³¹.

„Integralny”, „całościowy” Norwid Libery to oczywiście nie tylko pisarz, ale i plastyk. W zasobie ilustracji całego podręcznika *Romantyzm* znalazło się miejsce dla 14 rysunków Norwida.

Czas przełomu

W latach 80. wyraźnie rozwinęła się m.in. norwidologia – nie tylko za sprawą podejmowanych przedsięwzięć badawczych, ale również organizacyjnych, bowiem powołano specjalistyczne ośrodki badawcze³² w środowiskach uniwersyteckich Warszawy, Lublina i Poznania. Efektem działań tychże ośrodków była m.in. popularyzacja wiedzy o Norwidzie w środowiskach akademickich i poza nimi.

pobyty poety we Włoszech w 1848 albo w 1949 roku i został opublikowany za życia Norwida w wydawnictwie *Pokłosie. Zbieranka literacka na korzyść sierot*, w Poznaniu w 1854 roku.

²⁹ Wskazuje się cztery pozycje wybrane i opracowane przez J. W. Gomulickiego: C. Norwid, *Dzieła zebrane*; C. Norwid, *Pisma wszystkie*, C. Norwid, *Pisma wybrane*, C. Norwid, *Pisma wierszem i prozą*.

³⁰ Wymienia się publikację K. Wyki, *Cyprian Norwid – poeta i sztukmistrz*. Kraków 1948; Uczniowie poznawali prace następujących badaczy: W. Borowy, Z. Dokurno, J.W. Gomulicki, M. Jastrun, Z. Łapiński, I. Sławińska, Z. Stefanowska, Z. Szmydtowa, Z. Trojanowicz.

³¹ Wówczas ukazało się: *Cyprian Norwid. W 150-lecie urodzin*. Materiały konferencji naukowej 23-25 września 1971, red. M. Żmigrodzka, Warszawa 1973.

³² Istnieją następujące ośrodki zajmujące się badaniem dzieł Norwida w Polsce: Pracownia Słownika Języka Cypriana Norwida w Warszawie przy Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego (powstała w 1983r.); Pracownia Kalendarza Życia i Twórczości Cypriana Norwida przy Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM w Poznaniu (od 1987r.); Fundacja Norwidowska (Powstała w roku 1992 w Lublinie. Jej celem jest inicjowanie działalności naukowej służącej poznaniu i upowszechnianiu twórczości Norwida); Zakład Badań nad Twórczością Norwida KUL w Lublinie; Warto wymienić również redagowane we wspomnianym Zakładzie *Studia Norwidiana* – pismo poświęcone twórczości poety, wychodzi od 1983r. Ponadto Zakład Badań nad Twórczością Norwida organizuje Colloquia Norwidiana (od 1990 r.).

Właśnie we wspomnianej dekadzie można było obserwować wyraźne ożywienie zainteresowania Norwidem wśród tzw. masowych odbiorców literatury. W 1983 roku obchodzono Rok Norwidowski z okazji 100. rocznicy śmierci poety. Nowością było włączenie wybranych problemów szkolnej norwidologii do programów sesji naukowych oraz adresowanie niektórych punktów programu obchodów do młodzieży licealnej.

Pisząc o obecności Norwida w przestrzeni publicznej lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, nie sposób pominąć pielgrzymek papieża Jana Pawła II³³. Jak przekonuje Krystyna Wójcik w publikacji *Cyprian Norwid w świecie idei Karola Wojtyły*³⁴, Jan Paweł II dokonał niezwyklej teologicznej interpretacji dorobku Norwida. Podstawą filozoficzną twórczości Norwida oraz pisarstwa Karola Wojtyły i nauczania Jana Pawła II był personalizm skoncentrowany na wartości osoby ludzkiej. Jak twórczość autora *Promethidiona* odczytywana była w okresie stanu wojennego?

Norwid stawał się poetą współbrzmiącym z ówczesnymi doświadczeniami nie tylko ludzi sceny, ale także środowisk „Solidarności” oraz jej zwolenników, a także ogółu osób potrzebujących podtrzymania na duchu w ówczesnej sytuacji.

Nowa rzeczywistość, której częścią była ustawa o oświacie, otworzyła drogę do wymiaru osobowościowego i etycznego celów kształcenia polonistycznego w szkołach średnich. Twórczość Norwida znalazła się w podstawie programowej³⁵, warto jednak podkreślić, że regulacja dawała większą możliwość nauczycielom w wyborze utworów i otwierała drogę do nauczania według autorskich programów nauczania. W klasie II program ten wprowadzano w życie od roku szkolnego 1987/88.

Zapisy programu respektował podręcznik *Romantyzm. Podręcznik literatury dla klasy drugiej szkoły średniej* Stanisława Makowskiego ukazał się w 1989 roku (wyd. I)³⁶.

Jak prezentuje Norwida podręcznik Makowskiego? W rozdziale VII *Między romantyzmem a „młodszyimi laty”*. *Cyprian Norwid* zamieszczono materiał na 56 stronach,

³³ Por. Jan Paweł II, *Obowiązki naukowe i duszpasterskie*, [w:] *Wstańcie, chodźmy*, Kraków 2004, s. 77. Na temat zainteresowania papieża Jana Pawła II twórczością Norwida pisali m. in.: G. F. Svidercoschi, *Historia Karola Wojtyły*, Kraków 2004.; J. Maciejewski, *Karol Wojtyła i Jan Paweł II wobec literatury...*, s. 70-71, K. Dybciak, *Karol Wojtyła a literatura...*, s. 28, K. Braun, *Narodowy testament Norwida*, [w:] *Norwid bezdomny, W 180. rocznicę urodzin poety*, pod redakcją J. Kopcińskiego, dz. cyt., Warszawa 2002, s. 95-102. W całości numer pisma „Etosu” 1992 nr 4 (20) został poświęcony Norwidowi w 110. rocznicę śmierci. Zamieszczono tu m.in. wyniki ankiety „Etosu”; Jan Paweł II: *Aktualność Norwidowskiej triady*. Fragment [przemówienia wygłoszonego na spotkaniu ze światem kultury, Warszawa, 8 VI 1991]; *Między myślą Norwida a filozofią Karola Wojtyły*; K. Wójcik, *Cyprian Norwid w świecie idei Karola Wojtyły*, „Ethos” 2002, nr 3-4, s. 250-270.

³⁴ Por. K. Wójcik, *Cyprian Norwid w świecie idei Karola Wojtyły*, dz. cyt., s. 252.

³⁵ Podstawa programowa, „Polonistyka” 1995, nr 5, s.

³⁶ Por. S. Makowski, *Romantyzm. Podręcznik literatury dla klasy drugiej szkoły średniej*, wyd. I, Warszawa 1989, wyd. XII (2000).

co stanowi dziesięć procent objętości całego podręcznika³⁷. Z propozycji Makowskiego wyłania się Norwid nowoczesny i intelektualny. Materiał podzielony został na części: *Biografia*, *Twórczość*, *Liryka*, *Z Vade-mecum*, *Białe kwiaty*, *Listy*, *Znaczenie Norwida*. Autor opracowania porządkuje dorobek poety według kryteriów rodzajowych i gatunkowych: liryka, poematy, nowele, traktaty i eseje, dramaty. Osobno ujmując plastykę. Przekonuje, że „współczesność” Norwida wyraża się w kilku obszarach: koncepcji wirtualnego czytelnika, języka (niedopowiedzenia, przemilczenia, ironię oraz indywidualne sposoby poetyckiego obrazowania), głównych wątkach myślowych (człowiek w centrum zainteresowania), bogactwie tematycznym (od antyku do współczesności). O wyjątkowości przesądza także wykreowanie idealnej postaci osoby ludzkiej tzw. Człowieka Wiecznego na wzór postaci Chrystusa. Podręcznik ukazuje krytyczne i zdystansowane odnoszenie się autora *Promethidiona* do społecznych i kulturowych zjawisk niesionych przez rozwój cywilizacji – kapitalizmu, odwagę w podejmowaniu tematyki społeczno-politycznej a także obronę ideałów wolności i demokracji.

Spośród nowel Norwida podaje się tytuły: *Cywilizacja*, *Ad leones*, 1883, *Tajemnica lorda Singelworth*, 1883. Do najwybitniejszych zaliczył autor podręcznika *Ad leones*. Spośród traktatów i esejów wyszczególnia się tytuły: *O sztuce* (dla Polaków), *O Juliuszu Słowackim*, *Milczenie*. Miejsce szczególne zajmuje eseistyka *Czarne kwiaty*, *Białe kwiaty*.

Dramat reprezentują: *Kleopatra i Cezar*, *Krakus*, *Zwolon*, *Aktor* oraz *Miłość czysta u kąpiel morskich*.

Z prozy Norwida w podręczniku zamieszczono fragmenty *Białych kwiatów*. Listy.

Obszerny wybór koncentruje się na liryce: *Pióro*, *Moja piosnka* [I], *Socjalizm*, *Fraszka* (!), *Bema pamięci żałobny-rapsod*, *Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie*, *Do obywatela Johna Brown*, *Święty-pokój*, *Słowianin*. Z *Vade-mecum* opublikowano liryki: [*Klaskaniem mając obrzękłe prawice*], *Przeszłość*, *W Weronie*, *Pielgrzym*, *Larwa*, *Fatum*, *Purytanizm* [fragment], *Jak...*, *Język-ojczysty*, *Laur dojrzały*, *Nerwy*, *Fortepian Szopena*³⁸.

³⁷ Korzystam z pierwszego wydania (1989). Niekiedy w celu porównania powołuję się na wydanie dwunaste z 2000 r. Rozdział VII *Między romantyzmem a „młodszyimi laty”*. Cyprian Norwid liczy 65 stron (388- 453).

³⁸ W wydaniu XII (2000) pominięto wiersze: *Purytanizm* i *Laur dojrzały*, *Fraszki* [*O dewocji*]. Wprowadzono utwór *Trzy strofki* (s. 409), fragmenty *Promethidiona* (s. 445-446) wraz z tekstem sterującym lekturą – s. 446.

Makowski wprowadził nowość w dotychczasowej praktyce podręcznikowej – przypisał utworom konteksty, nawiązania oraz materiały³⁹. Czy propozycja dotycząca Norwida była w całości trafna? Wydaje się, że tak.

Pierwszy podręcznik w III RP

Zatwierdzona do nauki książka Aliny Kowalczykowej *Romantyzm. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych*⁴⁰ wychodziła naprzeciw środowiska oświatowego wyczekującego zmian. Opracowanie proponowało odejście od chronologii na rzecz problemowego ujęcia zjawisk. Jaki obraz Norwida odnajdziemy w takiej koncepcji podręcznika? We wstępie do *Romantyzmu* autorka odniosła się do faktu odzyskania suwerenności narodowej przez Polskę, sygnalizowała potrzebę zmiany dotychczasowej postawy wobec romantycznej tradycji. Położyła nacisk na walory poezji jako dziedziny sztuki.

Podręcznik Kowalczykowej zakładał odstępnie nieco od kanonu pojęć i lektur dominujących dotychczas w szkole. Autorka odchodziła od chronologii, problemowo ujmowała zjawiska, nie czyniła z podręcznika encyklopedii wiedzy literackiej, koncentrowała się na sprawach według niej najważniejszych:

Norwidowi poświęcono 31 stron z całości podręcznika liczącego 320 stron – więc tak jak u Makowskiego, ok. 10%. Kowalczykowa umieszcza Norwida poza głównymi nurtami artystycznymi swej epoki. Ryzykownie stwierdza, że romantykiem nie był, chociaż jego związki z romantyzmem były stałym punktem odniesienia we wczesnej twórczości, jednak jego światopogląd był bliski katolickiej ortodoksji oraz tradycji antycznej. Postawa dystansu wobec romantycznej koncepcji sztuki wyrażająca się m.in. ironią i krytycyzmem wobec społeczeństwa nie zapewniała popularności jego dziełom. Przejrzysta konstrukcja podręcznika uwzględnia *Literaturę przedmiotu* po każdym z rozdziałów.

Norwid – poeta znalazł się w rozdziale IX na stronach 133-135.

Twórczość autora *Czarnych kwiatów* nie mieściła się w gorsecie romantycznych idei. Uczeń dowiaduje się o analogiach i odmiennej postawie Norwida wobec świata. Analogie z romantykami oparte są na zadaniu sztuki – dążenie do prawdy i budzenie sumień.

³⁹ Program liceum ogólnokształcącego zawierał zapis: *kontynuacje i nawiązania, konteksty interpretacyjne* tu wyszczególniono: filozofia (teksty źródłowe), eseistyka i krytyka literacka, sztuka. W filozoficznych tekstach źródłowych znalazł się m.in. K. Marksa i F. Engelsa, *Manifest komunistyczny* i wybór innych prac. Por. „Polonistyka” 1985, nr 5, dz. cyt., s. 395.

⁴⁰ A. Kowalczykowa, *Romantyzm. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych*, wyd. I, Warszawa 1994; wyd. VII – Warszawa 2000. Korzystam z wydania VII.

Charakterystyka twórczości uwzględnia sferę wartości. Stanowi propozycję odbioru twórczości mieszczącą się w aksjologicznym modelu czytania. Na pierwszym miejscu stawia się wartość Boga. Norwid – chrześcijanin to pokorny syn Kościoła, wyróżniający się głęboką wiarą. Stąd brak wątpliwości w kwestii wyborów moralnych i romantycznego buntu przeciw Bogu, czy też niepokojów egzystencjalnych. Logiczny, zwięzły i przystępny język argumentacji pozwala dobrze zrozumieć istotę tej zależności. Zaś dramatyczne konflikty w wierszach autora *Fortepianu Szopena* mają źródło w niedoskonałości świata i ludzi. Podmiot mówiący najpełniej rozumie i wyraża wartości wyprowadzone z prawd ewangelicznych. Misją poety staje się nauczanie, przemienianie opornego świata w duchu tych zasad. Rolą poety staje się pielęgnowanie wartości moralnych i tradycji kulturalnych oraz nauczanie na wzór apostołów. W wierszach Norwida mówi się o człowieku na szerszym tle dziejów kultury i religii chrześcijańskiej. Cechą charakterystyczną tej twórczości jest romantyczne widzenie poezji jako zmierzania ku prawdzie, choć dawał twórca wyraz przekonaniu, że do prawdy można tylko się zbliżać.

Przybliżono sztukę interpretowania liryki Norwida i umożliwiono poszukującemu licealiście poznanie różnorodnych propozycji odczytania wierszy przez autorów docierających do sensu utworu różnymi metodami badawczymi.

Część II

W części drugiej usłyszą Państwo wiersze w wykonaniu uczniów gimnazjum imienia Cypriana Kamila Norwida w Bielsku. Wystąpią przed państwem Sara Cieplik, Jakub Olszewski i Katarzyna Łuniewska.

Recytacji towarzyszą fragmenty kompozycji Fryderyka Szopena. Obaj twórcy znali się i byli zaprzyjaźnieni.

Część III

Lata 2000-2010 Wobec rewolucji informacyjnej. Norwid w nowym liceum (2000 - 2010)

1. W epoce techniki multimedialnej

Nowy etap szkolnej recepcji Norwida w pierwszej dekadzie XXI wieku wyznaczają przeobrażenia cywilizacyjne oraz zmiany w systemie oświaty. Czytanie autora *Quidama* w tym dziesięcioleciu polskiej szkoły determinuje z jednej strony rewolucja informatyczna, a z drugiej – organizacja nauczania licealnego, mająca sprostać potężnemu nurtowi przemian związanych z rewolucją komunikacyjną.

Norwidolodzy często przywoływali w dyskusji problem przybliżania twórczości autora *Vademecum* młodym czytelnikom.

Poszerzono program obchodów Roku Norwidowskiego 2001 o udział w doniosłych wydarzeniach młodzieży licealnej szczególnie ze szkół imienia Norwida. (22 licea w Polsce noszą jego imię)

Co współczesna młodzież licealna zna z repertuaru Norwida? Zadałam takie pytanie w badaniu uczniom klas trzecich w 11 liceach ośmiu miast⁴¹. Na podstawie wyników stworzyłam listę utworów Norwida, które znają maturzyści. W badaniu wzięła udział grupa 820 licealistów (korzystali oni z czterech podręczników wskazanych przez polonistów).

Najbardziej znane utwory Norwida (w kolejności od największej liczby wskazań) to: *Fortepian Szopena*, *Bema pamięci żałobny – rapsod*, *Pielgrzym*, *W Weronie*, [*Coś ty Atenom zrobił*, *Sokratesie*], *Moja piosnka* [II]. Mniej znane tytuły to: *Nerwy*, *Larwa*, *Daj mi wstążkę błękitną*. Z kolei wśród tekstów mało znanych znalazło się sześć utworów: *Ogólniki*, *Trzy strofki*, *Ruszaj z Bogiem*, *Fatum*, [*Klaskaniem mając obrzękłe prawice*].

Wróćmy do przeglądu podręczników.

1. Nawarecki A., Siwicka D., *Przeszłość to dziś, Literatura. Język. Kultura*. Klasa 2, cz. I, STENTOR, Warszawa 2003. (wydanie pierwsze). Wydanie ostatnie 2008 r.

⁴¹ W tych samych liceach, w których badałam wybór podręczników do nauczania literatury oraz w tych samych zespołach klasowych w roku szkolnym 2008/2009.

2. Łazińska B., Zdunkiewicz-Jedynak D., Klejnocki J., *Słowa i teksty. Literatura i nauka o języku*. Klasa 2. Podręcznik do pracy w szkole, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2003.

Łazińska B., Zdunkiewicz- Jedynak D., Klejnocki J., *Słowa i teksty, Literatura i nauka o języku*, klasa 2, Podręcznik do pracy w domu, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2003.

3. Makowiecki A. Z., Markowski A., Paszyński W., Wroczyński T., „*Pamiętajcie o ogrodach...*” *Kultura. Literatura. Język*, Cz.2, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne SA, Warszawa 2003, wydanie pierwsze.

4. Dominik-Stawicka D., Czarnota E., *Język polski, Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum, Kształcenie kulturowo-literackie i językowe, Zakres podstawowy i rozszerzony, Romantyzm*, cz. 3, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., Gdynia 2007.

5. Bobiński W., Janus-Sitarz A., Kołcz B., *Barwy epok. Kultura i literatura*. Podręcznik do liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum. WSiP SA, (wydanie pierwsze) Warszawa 2002; (wydanie piąte zmienione) Warszawa 2007.

Co we współczesnych podręcznikach z repertuaru Norwida znajdują licealiści?

Obserwacja podręcznikowych zestawów utworów Norwida potwierdza skłonność autorów do poruszania się w obszarze kanonu ustalonego w latach minionych dziesięcioleci. Poszukiwania repertuarowe zaczynają się tak naprawdę dopiero w antologiach dla poziomu rozszerzonego. Poziom podstawowy w podręcznikach zamyka się w granicach od siedmiu do trzech utworów i wypada następująco:

Fortepian Szopena /5

Bema pamięci żalobny – rapsod/3

[*Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie*] /3

Ogólniki /3

[*Klaskaniem mając obrzękle prawice*] /2

W Weronie /2

Pielgrzym /2

Moja piosnka [II] /2

Marionetki /1

Ostatni-despotyzm/1

Nerwy /1

Pióro /1

Larwa /1

Do Bronisława Z. /1

Na zgon poezji. Elegia /1

Jak autorzy omawianych opracowań uprzystępniali przekazywane treści?

Autorzy stawiają przez licealistami zadanie odczytywania na nowo romantycznych lektur. Sposób prezentacji dzieł tej epoki naznaczony jest dążeniem do unikania repetycji obiegowych opinii, zamiast nich pojawiać się mają problemy szczególnie interesujące dla współczesnego czytelnika. Nie znajdzie tu uczeń gotowych interpretacji utworów.. Zachętą do dyskusji wokół odczytywanych utworów mają być komentarze napisane przez współczesnych badaczy. Inspiracje do pracy z tekstami uczniowie czerpać mogą z pytań i ćwiczeń do tekstów.

Graficzne rozwiązania w podręcznikach wskazują na dążenie do osiągnięcia przejrzystości i dbałość o estetykę. Zauważa się staranność i konsekwencję w ułatwianiu odczytywania treści nauczania.

Jednym z celów kształcenia jest przygotowanie uczniów do uczestnictwa w świecie kultury. Temu założeniu służy m.in. ukazywanie dialogu literatury z innymi tekstami kultury. Badane podręczniki proponują odczytanie liryki Norwida w relacji z innymi tekstami literatury oraz kultury (głównie plastyki). Zjawiska intertekstualności i intermedialności w prezentacji tekstu literackiego zgodne są z założeniami podstawy programowej. Intertekstualność jest kluczową kategorią (po)nowoczesnego opisu literatury⁴². Norwid w szkolnych podręcznikach ukazany jest w kontekstach literackich i plastycznych XIX wieku i współczesnych.

Na przykład utwór [*Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie*] proponuje się odczytać w dziale pod hasłem *Dialogi z tradycją* z tekstem *Nie szkodzi* Ryszarda Krynickiego:

Różni ludzie cytują Norwida.

Norwidowi to już

⁴² R. Nycz proponuje uwzględnić relacje nie tylko z tekstami literackimi, ale również z plastyką, muzyką, architekturą. Por. tenże, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Kraków 2000, s. 119.

nie zaszkodzi.
(1986)⁴³

Inną intertekstualną propozycję odbioru *Pielgrzymy* znajdujemy w podręczniku *Słowa i teksty*. Wiersz znalazł się w sąsiedztwie cytatu Jana Pawła II, który stanowi motto tematu:

Wicie bracia, że wszyscy jesteśmy w drodze – pielgrzymami i podróżnymi⁴⁴.

Fortepian Szopena okazał się nie lada wyzwaniem. Wszyscy uznali, że w podręczniku należy go zamieścić. Jednakże sposób prezentacji utworu ujawnia kilka dylematów: całość czy fragment⁴⁵, jeśli fragment – to jaki, w jakich kontekstach usytuować utwór, analiza wszechstronna, czy zawężona do wybranych problemów, pełny tekst komentarza odautorskiego czy różnorodne konteksty pomocne uczniom w odczytaniu dzieła.

Bibliografia literatury przedmiotu, zalecana w podręcznikach, w niewielkim stopniu uwzględnia norwidologię, nie podaje najnowszych publikacji, a lista proponowanych lektur jest bardzo krótka. Prawdopodobnie jest to konsekwencją niewielkiej ilości zadań proponowanych w podręcznikach.

Zderzenie propozycji podręcznikowej bibliografii przedmiotu z zestawem przeznaczonym dla uczestników Olimpiady Literatury i Języka Polskiego⁴⁶ uświadamia, jak wiele pozycji mogłoby służyć licealistom – szczególnie na poziomie rozszerzonym. Podręczniki wprowadzają oznaczenie lektur dla uczniów realizujących poziom rozszerzony, ale to zbyt krótka lista.

Oddam głos uczennicy liceum, której praca konkursowa została nagrodzona w Krakowie 2001 roku .

Joanna Pyra przewrotnie pyta w swojej pracy *Za co nie lubimy Norwida?* Jej wywód koncentruje się na wartościach wpisanych w postawę poety (odwaga w krytykowaniu, tego co ówczesny świat (ale także nasz współczesny) umieścił na piedestale: pieniądz, oportunizm, łatwiznę. Zaznacza, że autor *Vade-mecum* potrafił patrzeć na Polaków trzeźwo i bez złudzeń.

⁴³ Dz. cyt., s. 204.

⁴⁴ Por. *Słowa i teksty*, dz. cyt., s. 82.

⁴⁵ Z omawianych tu pięciu podręczników dwa zamieściły utwór we fragmentach: *Przeszłość to dziś...*, oraz wydawnictwo Operon.

⁴⁶ Por. B. Kuczera- Chachulska, *Twórczość Cypriana Norwida. Historia literatury: literatura romantyzmu*, [w:] *Olimpiada Literatury i Języka Polskiego: przewodnik po tematach*, Warszawa 2003, s. 119-122. Znalazły się tu 52 pozycje publikacji książkowych.

Tym wprawiał ówczesnych w zakłopotanie, dlatego ta twórczość nie znalazła godnego czytelnika wówczas. A obecnie? *Także dziś bledną na jej widok wszystkie Bładaczki świata* – pisze Pyra. Autorka rozpoznaje w autorze przede wszystkim poetę negacji: niedoskonałej rzeczywistości końca XIX wieku, ale i samej istoty poezji. Norwid także dziś szokuje, budzi niechęć, jego język jest wciąż awangardowy, a linia demarkacyjna między prawdą a fałszem bardzo wyraźna. Nielubienie Norwida – zdaniem licealistki – bierze się z nielubienia prawdy, która w oczy kole!

Norwid szkolny to Norwid elitarny na poziomie Olimpiady Literatury i Języka Polskiego oraz działań wykraczających poza podstawę programową w szkołach, które przyjęły jego imię. Od nas zależy, jaki będzie w przyszłości.

Dziękuję za uwagę.

Płock, 29 maja 2014 r.